

ку «жительство имею Сорокского уезда в селение Цао(л)».

¹⁶ 4 апреля 1853 Ясский Земский Суд «сему суду докладывано Липканское Волостное Правление 19 августа 1848 года № 1348 уведомило Липканскую Таможенную Заставу, что: в стаде волов прогоняемых за границу в Молдавию бельцким 3-й гильдии купцом дворянином Гаврилом Казаком, опознал житель селения Фонтины Албы Андрей Брад замешавшагось в господский скот поссессора того селения Степана Луры вола который объявил ему будь то бы о сем, почему Таможенная Застава задержала этого вола с рядовым инвалидной команды Михайлом Хаменчуком отправила в Липканское Волостное Правление для дальнейшего поступления а купец Гаврило Козак с двумя своими служителями насильственным образом от рядоваго Хаменчука отнял и увез с собою, и о спросе против сих обстоятельств Хаменчук хотя и сообщено в Хотинский Земский Суд 4-го декабря 1851 года № 14998-м и 6 ноября 1852 года № 14166 но уведомления и по настоящее время не прислано, а проживающий Сорокского уезда в селение Цаулах дворянин Гаврило Козак, откуда он приобрел означенного вола опознанного Брадом, вовсе не спрошен, не истребовано от него на дворянское происхождение документа и не обеспечена личность его на имение, видно только из дела сего чир заседатель Сорокского Земскаго Суда Корпачинский данною повесткою 18 июня 1852 года № 1079 посессору селения Скаен Луре, запрашивал от него о сем воле сведение о покупке онаго, на которую он отвечал что вола опознанного у Гаврила Козака он будь то бы приобрел покупкою от умершаго брата Андрея Брады Тодора, как он о том уже объявил заседателю Коропачинскому еще в 1851 году и указал свидетелей которые случились при покупке того вола но какие именно свидетели были а равно и где тот отзвыв заседатель дать в деле сведения не имеется для того».

¹⁷ 4 августа 1853 Сорокско-Ясский Окружной Суд «Гаврил Козак, подсудимый за причинение побоев царанке Екатерине Чеботаревой».

Referințe bibliografice

1. ANRM. F. 88, inv. 1, d. 697.
2. Bacalov S. Despre răzăși și răzășie în Țara Moldovei și în Basarabia. Materiale documentare din sec. XIX (partea I). In: Studii de arhondologie și genealogie. Vol. II. Chișinău, 2014.
3. Elita social-politică și economică a Basarabiei. Sec. XIX – începutul sec. XX. Vol. I. Documente. Volum alcătuit de Sergiu Bacalov, Cristina Gherasim, Marina Guțu, Sergiu Demerji, Elena Cojocari. Chișinău, 2014.
4. Бакалов С. Молдавские казаки. Происхождение, эволюция и организационная структура (XVI–XIX вв.). In: Соціальна історія, науковий збірник, за ред. проф. Г. Д. Казьмирчука. Киев, 2012. Вип. VIII.

References

1. ANRM. F. 88, inv. 1, d. 697.
2. Bacalov S. Despre răzăși și răzășie în Țara Moldovei și în Basarabia. Materiale documentare din sec. XIX (partea I). In: Studii de arhondologie și genealogie. Vol. II. Chișinău, 2014.
3. Elita social-politică și economică a Basarabiei. Sec. XIX – începutul sec. XX. Vol. I. Documente. Volum alcătuit de Sergiu Bacalov, Cristina Gherasim, Marina Guțu, Sergiu Demerji, Elena Cojocari. Chișinău, 2014.
4. Bakalov S. Moldavskie kazaki. Proiskhozhdenie, evolyutsiya i organizatsionnaya struktura (XVI–XIX vv.). In: Sotsial'na istoriya, naukoviy sbirnik, za red. prof. G. D. Kaz'mirchuka. Kiev, 2012. Vip. VIII.

Sergiu Bacalov (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în istorie, conferențiar cercetător, Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei.

Серджиу Бакалов (Кишинев, Республика Молдова). Доктор истории, конференциар-исследователь, Институт истории Академии наук Молдовы.

Sergiu Bakalov (Chisinau, Republic of Moldova). PhD in History, Research Associate Professor, Institute of History of the Academy of Sciences of Moldova.

E-mail: bacalovsergiu@mail.ru

Ivan DUMINICA

„MONOGRAFIILE” COMUNELOR PLASEI COMRAT, JUDEȚUL TIGHINA, DIN 1943 (I)

Rezumat

„Monografiile” comunelor plasei Comrat, județul Tighina, din 1943 (I)

În articolul dat, în premieră sunt publicate așa-numitele „Monografiile” comunelor plasei Comrat, județul Tighina. Ele au fost alcătuite în anul 1943. Aceste schițe scurte conțin informații de caracter istorico-et-

nografic referitor la 17 comune ce faceau parte din plasa Comrat: Abaclia, Avdarma, Bașcalia, Beșghioz, Ceadâr-Lunga, Chirsova, Chiriet-Lunga, Cioc-Maidan, Comrat, Dezghingea, Joltai, Gaidar, Ferapontievca, Malu-Mare, Românești, Tomai și Tvardița. Populația majoritară a acestei plase sunt bulgari și găgăuzi.

Cuvinte-cheie: „monografiile” comunelor, plasa Comrat, bulgari, găgăuzi.

Резюме

Исторические очерки коммун Комратского округа, Тигинского уезда 1943 г. (I)

В представленной статье впервые публикуются так называемые «Монографии» коммун Комратского округа, Тигинского уезда. Они были составлены местной администрацией в 1943 г. Эти краткие очерки содержат информацию историко-этнографического характера о 17 коммунах, которые входили в Комратский округ: Абаклия, Авдарма, Башкалия, Чадыр-Лунга, Кирсово, Кириет-Лунга, Чок-Майдан, Комрат, Дезгинжа, Джолтай, Гайдар, Ферапонтъевка, Малу-Маре, Ромынешть, Томай и Твардица. В данном округе большинство населения составляли болгары и гагаузы.

Ключевые слова: «монографии» коммун, Комратский округ, болгары, гагаузы.

Summary

Historical essays of communes from Comrat county, Tighina district 1943 (I)

The so-called „Monographs” of the communes from Comrat County and Tighina County are published for the first time in the present article. They were drawn up by the local administration in 1943. These brief essays contain information of historical and ethnographic nature of about 17 communes that were part of Comrat county: Abaclia, Avdarma, Bashkalia, Ceadir-Lunga, Chirsova, Chiriet-Lunga, Chiok-Maidan, Comrat, Dezghinja, Geoltai, Gaidar, Ferapontyevka, Malu-Mare, Romanesti, Tomai and Tvarditsa. Most of the populations in this county were Bulgarians and Gagauzians.

Key words: „monographs” of the communes, Comrat county, Bulgarians, Gagauzians.

În Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM) se păstrează o varietate de documente, care vin în ajutorul cercetătorilor și istoricilor locali privind studierea istoriei localităților basarabene. Unul din izvoarele mai puțin cunoscute care pot să ajute în cercetarea trecutului sunt așa-numitele „Monografiile comunelor”, alcătuite în anul 1943.

Documentele de care dispunem pot ajuta la reconstruirea modului de alcătuire a acestor „monografii”. Drept un exemplu elocvent în acest sens pot servi localitățile plasei Comrat din județul Tighina. Conform izvoarelor, la 24 decembrie 1942 mareșalului Ion Antonescu a trimis ordonanță Guvernământului Basarabiei prin care se cerea ca autoritățile provinciei să întreprindă măsuri pentru a se întocmi o monografie a județelor. Termenul prestabilit pentru acest lucru era până la 20 ianuarie 1943. Administrația basarabească a informat autoritățile județene despre acest fapt [1, f. 603]. Deja la 31 decembrie 1942 prefectul județului Tighina, colonelul Petre Marinov, a trecut pe la pretu-

rile plaselor subordonate, inclusiv la cea din Comrat, cerând ca ordinul mareșalului să fie executat. Pentru îndeplinirea sarcinilor puse, pretura trebuia să întocmească „Monografia plasei”, după nota care se anexa. Se atenționa că lucrările trebuie să fie concepute și executate „cu toată atențiunea, pentru a nu se strecura lipsuri sau erori” [1, f. 603]. Se recomanda de a folosi toți oamenii competenți, îndeosebi învățători, preoți, intelectuali cunoscători ai situației. În același timp se sublinia că la data de 15 ianuarie 1943, necondiționat, lucrările trebuiau să fie aduse la prefectura județului, căreia îi rămâneau numai 4 zile pentru verificarea, centralizarea, sistematizarea și redactarea întregii lucrări, care se compune din mai multe capitole. Totodată, se menționa că însărcinarea va constitui un punct de onoare și de aprecierea personală pentru primii-pretori, atât sub raportul felului întocmirii, cât și sub acela al punctualității. La nota anexată era precizat modul de alcătuire a monografiei plasei. În ea obligatoriu trebuia să fie prezente următoarele elemente de istorie:

1. Comunele din plasă:
 - a) Așezări istorice cu descrierea diferitor momente din viața acestora.
 - b) Așezarea istorică a românilor.
 - c) Numărul românilor pe comune.
 2. Confesiuni și biserici, școli, instituțiuni, așezăminte culturale etc.
 3. Celelalte naționalități arătate numeric și separat.
 4. Viața de familie și elemente de folclor.
- N.B. Se pot anexa și hărți sau grafice explicative [1, f. 604].

După primirea ordinului, pretura plasei Comrat, la 2 ianuarie 1943, a trimis o scrisoare primăriilor subordonate cu solicitarea informațiilor despre istoricul localităților care să fie aduse la Comrat. Termenul limită era 10 ianuarie, ca pretorul să aibă timp să centralizeze datele parvenite și până la 15 ianuarie să le trimită la prefectura județului [1, f. 605].

La momentul actual am reușit să depistăm „monografiile” comunelor ce fac parte din dosarul cu nr. 1616 (*Ordonanțele Guvernământului Basarabiei despre modul alcătuirii informațiilor referitor la cauzele care au adus la prejudiciile la unele comune din plasă, legate de acțiuni de război, și monografiile comunelor ce intră în componența plasei. 27.07.1942-19.01.1943* [dosarul este microfilm], care intră în fondul nr. 112 (*Prefectura județului Tighina, preturile și primăriile subordonate*).

Volumul acestor scurte schițe (numite în documentele oficiale – „monografii”) varia de la 1 la 13 file. Ele erau semnate de primarul și notarul comunei. Din documentele anexate la dosar aflăm că nu toate comunele au reușit să execute ordinul conform condițiilor impuse. Așa de exemplu: la 9 ianuarie 1943, trimițând la Comrat informația solicitată, funcționarii primăriei comunei Abaclia precizau că ei nu au putut să execute ordinul la timpul stabilit din cauza că ordi-

nul din Comrat a ajuns la primărie abia la 9 ianuarie la ora 14.00. De aceea administrația comunei a avut la dispoziție doar jumate de zi pentru executarea ordinului. Ei recunoșteau că nu au consultat învățătorii și preoții din cauza limitei timpului și absenței din localitate a multora din ei [1, f. 627]. Unele comune au transmis „monografiile” și mai târziu. Aici putem menționa cazul comunei Avdarma, care a transmis documentul la data de 11 ianuarie [1, f. 629]. Exact la timp (la 10 ianuarie) s-au isprăvit autoritățile locale din Chirsova și Cioc-Maidan. Cele mai exemplare au fost autoritățile comunelor Ceadâr-Lunga, Gaidar, Ferapontievca, Malu-Mare și Chiriet-Lunga, care au trimis materialele la 8 ianuarie. Bașcalia a trimis materialele (13 pagini scrise de mână) la 9 ianuarie, cu precizarea că principalele izvoare pentru alcătuirea monografiei comunei erau „oameni mai în vârstă și diferite scrieri vechi” [1, f. 633]. Tot în aceeași zi au executat ordinul primăriile comunelor Comrat, Beșghioz, Dezghingea, Joltai, Tomai, Românești și Tvardița. Autoritățile locale din Tvardița precizau că nu s-a putut detalia informația, timpul fiind foarte redus [1, f. 694]. Mai ușor era celor din Comrat: alcătuitoarii schiței au folosit ca izvor datele pe care le-a prezentat preotul local Iulian Friptu. Acest cleric încă la sfârșitul anului 1942 a publicat în revista „Viața Basarabiei” un articol sub titlul „Din trecutul orașului Comrat” [6, p. 35-44]. La reședința plasei, prim-pretorul generaliza informația parvenită din primării, alcătuiind un nou document cu denumirea „Monografia plasei”, care ulterior era trimis în prefectura județului.

În dosarul pe care l-am consultat a fost găsită „Monografia plasei Comrat din jud. Tighina” [1, ff. 608-624]. Acest document are 18 pagini. Izvorul este semnat de prim-pretorul plasei Dumitru Rusu. Materialul conține informații scurte cu conținut istorico-etnografic referitor la 17 comune ce fac parte din plasa Comrat: Abaclia, Avdarma, Bașcalia, Beșghioz, Ceadâr-Lunga, Chirsova, Chiriet-Lunga, Cioc-Maidan, Comrat, Dezghingea, Joltai, Gaidar, Ferapontievca, Malu-Mare, Românești, Tomai și Tvardița. Subliniem că populația predominantă în plasă o constituie bulgarii și găgăuzii. Din materialele dosarului consultat aflăm că la 11 ianuarie 1943 „Monografia plasei Comrat” a fost trimisă la prefectura județului Tighina [1, f. 607].

Totodată, menționăm că schițele inedite pe care le punem la dispoziția cercetătorilor nu trebuie să fie privite ca ultima sursă veridică privitor la trecutul istoric al unei său altei localități. Trebuie să luăm în considerare și faptul că au trecut secole după întemeierea unor comune, s-au desfășurat multe evenimente și, evident, de-a lungul timpului memoria localnicilor s-a păstrat ca informații fragmentare. Nu excludem că, fiind limitați de timp, alcătuitoarii acestor schițe istorice au comis și erori. Nu trebuie de trecut cu vedere perioada în care au fost întocmite aceste documente, adică timpul administrației române, când în majoritatea cazurilor primării erau de origine română, fapt ce influențează

opțiunile alcătuitoarilor acestor izvoare. Despre tendențiozitatea alcătuitoarilor monografiilor vorbește faptul că aproape în toate cazurile, vorbind despre folclor, se menționează că locuitorii comunelor bulgare și găgăuze nu au un folclor propriu și ca rezultat toate cântecele, tradițiile și obiceiurile sunt împrumutate de la români. Nu negăm anumite interferențe interculturale și împrumuturile dintre români, bulgari și găgăuzi. Așa, de exemplu, în obiceiurile la bulgarii și găgăuzii se simte influența obiceiurilor moldovenești ca: „Plugușor” („Hlopka/Hăi-Hăi” la bulgari [bg.] și „Plugumaș” la găgăuzi [gz.]), Capra („Kuza” [bg.] și „Kapra” [gz.]), Steaua („Zvezda” [bg.] și „Stăva” [gz.]), Crăciun („Kolada/Koleda” [bg.] și „Kolada” [gz.]), Păzit usturoi („Vardene cesan” [bg.] și „Sarmisak beklemăa” [gz.]) ș. a. [în acest sens vezi, de exemplu: 1; 3; 14; 11; 16; 17]. Însă nu trebuie de neglijat împrumuturile autohtone de la bulgarii basarabeni. Cercetările unor etnografi de la noi arată că obiceiul bulgar „Peperuda” a fost preluat de găgăuzi („Peperuda”) și români/moldoveni („Paparudă”). De asemenea, se evidențiază împrumuturi în obiceiul „Surva”, care la găgăuzi se întâlnește ca „Surva”, iar în unele sate moldovenești din sudul Basarabiei – „Sorcovă” [5; 7; 17, p. 63-64; 19; 21]. Cu privire la existența folclorului propriu la bulgari, menționăm lucrarea care a fost publicată de către locotenent-colonelul bulgar Gheorghii Iankov (originar din Bolgrad) în 1908. În ea coordonatorul a inclus 333 de cântece populare, pe care în anii 1892-1893 le-a înregistrat de la mama sa Elena Iankova [9]. De asemenea, această femeie a fost un izvor pentru culegerea „Cântecele populare bulgărești din Basarabia” [22]. Ediția dată include 215 cântece populare. Nu trebuie să fie trecută cu vederea și o lucrare fundamentală în două volume a lui Nikolai Kaufman, cunoscut folclorist bulgar, academician, care, începând din 1968, a acumulat un bogat material de circa 3000 de cântece ale bulgarilor basarabeni [12]. Un folclor autentic au și găgăuzii basarabeni [8; 10; 13; 16]. Nu putem fi de acord cu afirmația pe care o fac alcătuitoarii „monografiilor” comunei Ceadâr-Lunga, care au subliniat faptul că „cărțile bisericești precum și registrele stării civile, până la 1855, erau scrise în limba română” [1, ff. 610-611]. Registrele clericale care se păstrează în ANRM vorbesc despre aceea că documentația în biserică se completa în perioada vizată atât în limba română, cât și în limba rusă [1, ff. 610-611.].

Cu toate neajunsurile menționate mai sus, suntem convinși că „monografiile” comunelor vor servi drept punct de reper pentru cei interesați de istoria locală, dat fiind că acestea reprezintă un material istoric (privitor la perioada țaristă și interbelică) pentru cercetătorii trecutului localităților din sudul Basarabiei.

Note

¹ Iozocai – izvor.

² Se are în vedere războiul ruso-turc din 1877-1878, care s-a soldat cu eliberarea Bulgariei de sub dominația

Imperiului Otoman.

³ Asediul Plevnei (20 iulie – 10 decembrie 1877) a fost una din principalele bătălii în perioada războiului ruso-turc din 1877–1878.

⁴ Maestru – titlu dat în trecut profesorilor care predau în școli discipline ca desenul și muzica.

⁵ P.T.T. – Poștă, Telegraf, Telefon.

⁶ Aici, mai degrabă este vorba despre reforma agrară a lui Piotr Stolipin (din anul 1906), președintele Consiliului de Miniștri.

⁷ Muncă colectivă benevolă prestată de țărani pentru a se ajuta unii pe alții și care adesea este însoțită ori urmată de o mică petrecere, de glume, povestiri.

⁸ C.F.R. – Căile Ferate Române.

⁹ Vasile Ion Tomescu provenea dintr-o familie preoțească. Nu a avut studii seminariale. În 1812 era diacon în parohia satului Puhoi, jud. Lăpușna. În 1814, ca preot-paroh a început să efectueze serviciile divine în biserica Sf. Mihail a localității Copceac (care era predecesoarea Comratului). Din 1819 este atașat la biserica „Adormirii Maicii Domnului” din Comrat. Din 1832 este numit ca deputat și blagocin al cercului bisericesc din jud. Tighina. În registrul clerical al acestei parohii, din 1838 este indicat că la moment avea 50 de ani [3, f. 120]. A citit și a cântat în „moldovenește” mediocru, iar Catehismul îl citea și cânta „foarte bine”. Avea un comportament bun, „nu bea și nu era amendat” [4, f. 2v.].

¹⁰ O parte din locuitorii acestui Copceac împreună cu preotul Afanasie Francevici au plecat mai la sud și au format localitatea Tatar-Copceac, ținutul Ismail. În 1817 încep lucrările de construcție a bisericii „Adormirii Maicii Domnului” în localitatea Tatar-Copceac [2, f. 17].

¹¹ Nu putem fi de acord cu afirmația că dacă în biserică se slujea în „limba moldovenească”, toată populația trebuia să știe această limbă. După părerea noastră, aici în primul rând conta factorul originii etnice a preoților. Este cunoscut faptul că, în primii ani după 1812, din cauza că în multe din colonii lipseau clerici de origine bulgară, în parohiile libere se numeau preoți care deja aveau experiență în serviciul duhovnicesc [14, p. 60]. Aceștia erau majoritatea reprezentanți ai populației autohtone. Așa a fost cazul lui V. Tomescu, care înainte de a veni la Comrat a fost diacon la parohia moldovenească Puhoi: în Copceac el a devenit preot. Tot aici a fost invitat și preotul din Tigheci G. Tigheceanu. Este evident faptul că, neștiind o altă limbă decât cea română, ei pronunțau predicile și îndeplineau registrele metrice în limba română. În același timp, prezența însemnată a elementului autohton în Copceac și ulterior în Comrat a influențat aceea că în bisericile de aici predicile se rosteau de preoți în limba română [14, p. 37].

¹² Ioan Danco a fost un mic-burgez din Chișinău care a donat 10 mii de ruble pentru construcția bisericii noi în 1895 [11, p. 668].

¹³ Aici este comisă, mai degrabă, o greșeală, mai corect ar fi „1868”.

¹⁴ În „Monografia” comunei alcătuită de primărie, pe lângă cuvintele „Statul Rus”, între paranteze era prezent cuvântul „zemstvă” [1, f. 669].

¹⁵ În „Monografia” comunei alcătuită de primărie era menționat că această informație a fost dată de câțiva bătrâni [1, f. 669].

¹⁶ Cozma Lupov Macri – era starostele bisericesc. Împreună cu clopotarul Ioan Gheorghe Guzun a construit biserica din această parohie [14, p. 660].

Referințe bibliografice

1. Arhiva Națională a Republicii Moldova. Fondul 112, inventarul 1, dosarul 1616.
2. ANRM. F. 205, inv. 1, d. 1617.
3. ANRM. F. 208, inv. 14, d. 1.
4. ANRM. F. 208, inv. 2, d. 2946.
5. Covalov A. Studiu comparativ privind obiceiurile, tradițiile și sărbătorile calendaristice ale bulgarilor din Republica Moldova. Autoreferat al tezei de dr. în istorie. Chișinău, 2016.
6. Friptu I. Din trecutul orașului Comrat. In: Viața Basarabiei. Anul XI. Chișinău, 1942, nr. 10-11 (octombrie-noembrie).
7. Soroceanu E. Ritualurile calendaristice ale găgăuzilor = Gagauzların kalendar adetleri. Chișinău, 2015.
8. Буджактан сесләр: Литература йазылары. Хазырл. Д. Танасоглу. Кишинев, 1959.
9. Български народни песни от Елена В. Янкова. Записал Г. В. Янков. Пловдив, 1908.
10. Гагауз фольклору. Соб. и сост. Н. И. Бабоглу. Кишинев, 1969.
11. Думиника И. Храм Успения Божией Матери села Кирсово. Исторические аспекты. Кишинев, 2012.
12. Кауфман Н. Народни песни на българите от Украинска и Молдовска ССР. Т. 1 (и 2). София, 1982.
13. Квилинкова Е. Гагаузский песенный фольклор – «грамматика жизни». Кишинев, 2011.
14. Квилинкова Е. Православие – стержень гагаузской этничности. Комрат–София, 2013.
15. Ковалов А. Към въпроса за заимствования в календарната обредност на българите в Молдова. In: Relațiile moldo-bulgare în епоса medie și modernă. Chișinău, 1998.
16. Покровская Л. А. Песенное творчество гагаузов. Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Л., 1953.
17. Попович Ю. В. Молдавские новогодние праздники. Кишинев, 1974.
18. Сорочяну Е. С. О балканских элементах в зимней календарной обрядности болгар, гагаузов и молдаван. In: Ethnoses and Cultures on the Balkans. Vol. 2. Sofia, 2000.
19. Сорочяну Е. Пролетни празници на бесарабските българи. In: България: метрополия и диаспора. Сборник по случай 65-годишнината на д. и. н. Николай Червенков. Кишинев, 2013.
20. Сорочяну Е. Рождественское колядование бессарабских болгар. In: Бессарабските българи: история, култура и език. Кишинев, 2014.
21. Сорочяну Е. С. Терминология болгарской календарной обрядности в сравнении с гагаузской (на материале болгарских и гагаузских говоров Бессарабии). Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. М., 1995.

22. Янков Г., Христов (Долински) Д. Български народни песни от Бесарабия. In: Сборник за народни умотворения и народопис. Кн. XXVII. София, 1913.

References

1. Arhiva Națională a Republicii Moldova. Fondul 112, inventarul 1, dosarul 1616.
2. ANRM. F. 205, inv. 1, d. 1617.
3. ANRM. F. 208, inv. 14, d. 1.
4. ANRM. F. 208, inv. 2, d. 2946.
5. Covalov A. Studiu comparativ privind obiceiurile, tradițiile și sărbătorile calendaristice ale bulgarilor din Republica Moldova. Autoreferat al tezei de dr. în istorie. Chișinău, 2016.
6. Friptu I. Din trecutul orașului Comrat. In: Viața Basarabiei. Anul XI. Chișinău, 1942, nr. 10-11 (octombrie-noembrie).
7. Soroceanu E. Ritualurile calendaristice ale găgăuzilor = Gagauzların kalendar adetleri. Chișinău, 2015.
8. Budzhaktan seslär: Literatura yazylary. Khazyrl. D. Tanasoglu. Kishinev, 1959.
9. B"lgarski narodni pesni ot Elena V. Yankova. Zapisal G. V. Yankov. Plovdiv, 1908.
10. Gagauz fol'kloru. Sob. i sost. N. I. Baboglu. Kishinev, 1969.
11. Duminika I. Khram Uspeniya Bozhiey Materi sela Kirsovo. Istoricheskie aspekty. Kishinev, 2012.
12. Kaufman N. Narodni pesni na b"lgarite ot Ukrainka i Moldovska SSR. T. 1 (i 2). Sofiya, 1982.
13. Kvilinkova E. Gagauzskiy pesennyi fol'klor – «grammatika zhizni». Kishinev, 2011.
14. Kvilinkova E. Pravoslavie – sterzhen' gagauzskoy etnichnosti. Komrat–Sofiya, 2013.
15. Kovalov A. K"m v"prosa za zaimstvuvaniya v kalendarната обредност на b"lgarite v Moldova. In: Relațiile moldo-bulgare în epoca medie și modernă. Chișinău, 1998.
16. Pokrovskaya L. A. Pesennoe tvorchestvo gagauzov. Avtoref. diss. ... kand. filol. nauk. L., 1953.
17. Popovich Yu. V. Moldavskie novogodnie prazniki. Kishinev, 1974.
18. Soročyanu E. S. O balkanskikh elementakh v zimney kalendarной obryadnosti bolgar, gagauzov i moldavan. In: Ethnoses and Cultures on the Balkans. Vol. 2. Sofia, 2000.
19. Soročyanu E. Proletni praznitsi na besarabskite b"lgari. In: B"lgariya: metropoliya i diaspora. Sbornik po sluchay 65-godishnina na d. i. n. Nikolay Chervenkov. Kishinev, 2013.
20. Soročyanu E. Rozhdestvenskoe kolyadovanie bessarabskikh bolgar. In: Besarabskite b"lgari: istoriya, kultura i ezik. Kishinev, 2014.
21. Soročyanu E. S. Terminologiya bolgarskoy kalendarной obryadnosti v sravnenii s gagauzskoy (na materiale bolgarskikh i gagauzskikh govorov Bessarabii). Avtoref. diss. ... kand. filol. nauk. M., 1995.
22. Yankov G., Khristov (Dolinski) D. B"lgarski narodni pesni ot Besarabiya. In: Sbornik za narodni umotvoreniya i narodopis. Kn. XXVII. Sofiya, 1913.

Ivan Duminica (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în istorie, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei.

Иван Думиника (Кишинев, Республика Молдова). Доктор истории, Центр этнологии, Институт культурного наследия Академии наук Молдовы.

Ivan Duminica (Chisinau, Republic of Moldova). PhD in History, Centre of Ethnology, Institute of Cultural Heritage of the Academy of Sciences of Moldova.

E-mail: duminicaivan@yandex.ru

Anexă

MONOGRAFIA PLASEI COMRAT DIN JUD. TIGHINA

Plasa Comrat ocupă colțul Sudic al județului Tighina, fiind învecinată cu județele: Cahul, Chilia-Nouă și Ismail. Ea este situată la extremitatea sudică a județului la o distanță de 110 km. de Tighina și 103 km. de Chișinău. Plasa are un număr de 17 comune, din care 16 sunt comune rurale și una comună urbană nereședință.

Reședința plasei este în orașul Comrat.

Comunele ce aparțin plasei Comrat sunt: Abaclia, Avdarma, Bașcalia, Beș-Ghioz, Ceadăr-Lunga, Chirsova, Chiriet-Lunga, Cioc-Maidan, Comrat, Desghingea, Djoltai, Gaidari, Feraponteanca, Malu-Mare, Românești, Tomai și Tvardița.

Dăm mai jos un scurt istoric cu descrierea momentelor importante din viața acestor comune.

I. Abaclia

Comuna Abaclia sa ființat în jurul anului 1812.

Este așezată pe Valea râului Cogălnic, având o întințere de peste 3 km, din care motiv satul, în limba poporului se numește și Imprăștiți. Denumirea de Abaclia este de origină tătarască și înseamnă Valea Largă.

Populația comunei este compusă în mare majoritate din Moldoveni. În prezent comuna are un număr de 3152 locuitori, toți de naționalitatea română. Repartizați după originea lor, acești locuitori sunt: români 3134, ruși 4, bulgari 10, găgăuzi 4.

Întregă populația a comunei este de confesiune creștină ortodoxă. Comună are o biserică construită în anul 1880, pe locul vechii biserici, din lemn. Comuna are un singur local de școală construit prin anul 1890, cu două săli de clasă.

Localul de primărie este construit în anul 1911 de județ, ca reședință a judecătoriei rurale. Ulterior Judecătoria desființându-se localul a fost cumpărat de comună. Comuna este reședință de circumscripție medicală, având un local propriu pentru dispensar.

Populația comunei după cum s-a arătat în mare ei majoritate de origine etnică română, ocupându-se cu agricultura și creșterea vitelor. Viața de familie a locuitorilor urmează după preceptele Bisericii, în spiritul creștin. Elemente de folclor specific comunei nu sunt.

II. Avdarma

Satul a luat ființă cam prin anul 1563. În acel an erau

ășezați pe moșia de astăzi a comunei Avdarma, un grup de locuitori tătari, în locul numit Iozacai¹, mai la răsărit de comună, în valea cu același nume. Mai târziu au venit prin părțile acestea coloniști găgăuzi, care prin anul 1812, au schimbat locul de așezare al satului, de la Iozacai în actualul loc. Pe atunci numărul gospodăriilor era de 30. Se ocupau cu agricultura și cu creșterea vitelor. O ocupație de predilecție a locuitorilor era și vânatul. Înșuși numele comunei Avdarma, înseamnă în limbă găgăuză „a sta la pândă, la vânătoare”.

Între timp prin anii 1812–1820, au fost aduși și câteva familii de bulgari, colonizați din sudul Bulgariei, cari au fost asimilați de către băștinași, pierzându-și aproape complect limba și obiceiurile. Peste aceștia au venit în anul 1812, coloniști din Moldova, de prin părțile Hușilor, un număr mult mai redus decât băștinașii. Primele familii au fost: Petcu, Trandafil, Marin, Panciu, Ghimișliu etc. Coloniștii din Moldova au venit de pe moșia boierului Balș, întrucât li s-au dat pământ în Basarabia.

În anul 1820 comuna a fost împrumutată cu 5700 ha. În anul 1850 comuna avea 400 gospodării, care se ocupau exclusiv cu agricultură. Actualmente în comună sunt 50 suflete de Români.

Toți locuitorii din comună sunt de confesiune ortodoxă, afară de două familii de ortodocși-lipoveni. În comună există Biserica din piatră Sf. Mihail ridicată în anul 1863. Comuna are 1 școală cu două clădiri, Primărie, Post de Jandarmi, Cooperativă, Poștă rurală, Cămin Cultural.

Numărul locuitorilor pe naționalități:

Români – 50 suflete.

Găgăuzi – 2979 suflete.

Lipoveni – 6 [suflete].

Țigani – 25 [suflete].

Locuitorii duc o viață de familie pașnică și morală.

Cu toate că elementul găgăuz este preponderent, totuși cântecele, descântecul, urăturile și colinzile sunt toate românești. Marea majoritate a locuitorilor, cunosc limba română, dovadă că elementul românesc, a avut o influență mare asupra celui găgăuz.

III. Bașcalia

Comuna Bașcalia există ca așezare omenească din anul 1760, data precisă, neputându-se stabili din lipsă de acte. Primii locuitori ai comunei sunt români, veniți din Moldova. Locuitorii întemeietori ai satului aveau pământ cât puteau stăpâni și se ocupau cu agricultura și creșterea vitelor.

După anul 1775, când Austria a răpit Bucovina, partea de locuitorii de acolo și anume acei ce se ocupau de creșterea vitelor din cauza persecuțiilor ce aveau de suferit de la asupritori, își părăsesc locurile lor și se adăpostesc în părțile comunei, unde aveau întinse pășuni pentru creșterea vitelor.

Astăzi, mulți locuitori din comună au nume ca: Cernăuțeanu, Grama, Scutaru etc. nume ce se întâlnesc foarte des în Bucovina. Peste această populație, în jurul anului 1830 se infiltrează și câteva familii de bulgari, veniți din Sudul Bulgariei. Românii fiind în număr covârșitor

au deznaționalizat pe bulgari, astfel că în prezent întreaga populație a comunei apare ca un tot curat moldovenesc. Chiar locuitorii cu nume bulgăresc, descendenți ai primelor coloniști bulgari și-au uitat limba și obiceiurile lor, considerându-se români. În prezent comuna are o populație de 2000 suflete, toți fiind de origine etnică română.

Locuitorii se ocupă cu agricultură și creșterea vitelor, ocupațiunea moștenită de la moși strămoși.

Prima Biserică datează de prin anul 1790 construită din lemn. Pe locul ei s-a clădit în 1880 biserica de astăzi, din piatră. Biserica este clădită din contribuția locuitorilor. Comuna are două localuri de școli primare și local propriu de primărie.

În războiul ruso-turc din 1877² iau parte și câțiva locuitori din comună, din care doi au fost decorați de către Regele Carol I, Comandantul trupelor Româno-Ruse, cu serviciul credincios, iar trei din locuitorii comunei au căzut pe câmpul de bătaie la cucerirea Plevnei³.

Locuitorii duc o viață familiară severă. Tinerii se căsătoresc până la 20 de ani. Binecuvântarea religioasă se cere pentru toate cazurile de căsătorii. Locuitorii frecventează des biserica, iar servitorii Bisericii sunt mult respectați. Elemente de folclor proprii nu există, fiind identice cu cele din alte regiuni moldovenești.

VI. Beș-Ghioz

Comuna Beș-Ghioz ia ființă către anii 1811–1812, fiind situată pe partea de Vest a dealului ce poartă denumirea de 5 ochi, pe râul Lunga, la o depărtare de 8 km. spre nord de comuna Ceadâr-Lunga. Pârâul Lunga desparte comuna în două.

Locuitorii ce au pus temelia comunei sunt veniți aici din comuna Copcui, jud. Cahul, fiind de origină română. Peste această populație au venit către anii 1819–1830 coloniști găgăuzi, veniți din părțile Bulgariei, din împrejurimile orașului Varna. Acești coloniști, ca și toți cei veniți în aceleași timpuri în Bulgaria erau de origină turcă, însă creștinați și au fugit de persecuțiile turcești.

Denumirea comunei, în traducere înseamnă 5 ochi și este dată comunei de către coloniștii veniți din Bulgaria, amintind localitatea de unde au venit ei. Din amestecul acestor locuitori: Români veniți din jud. Cahul și găgăuzii din Bulgaria a rezultat populația de astăzi a comunei, care nu sunt nici una nici alta. Toți vorbesc atât limba română cât și cea găgăuză și își revendică originea etnică după împrejurări, când pe cea română, când pe cea găgăuză.

În prezent comuna are 2774 locuitori repartizați pe următoarele naționalități: români – 680 suflete, găgăuzi – 2085, țigani – 9. Toți locuitorii sunt creștini ortodocși, sectanți nu sunt. Comuna are Biserica construită între anii 1864–1872 cu contribuția locuitorilor. În comună sunt două localuri de școli și unul de primărie.

Ocupația locuitorilor este agricultura și creșterea vitelor. Locuitorii sunt pașnici, muncitori și cerești. Viața lor familiară se desfășoară în sânul familiei, sunt evlavioși. Folclor propriu nu au. Cântecele poporane, colindele și boțetele fiind împrumutate de la români. Chiar sub ocupație străină cântecele poporane erau în limba română.

V. Ceadâr-Lunga

Comuna Ceadâr-Lunga este așezată în partea cea mai Sudică a Județului Tighina, pe ambele părți ale văii, străbătută de pârâul Lunga. Regiunea, în care este situată comuna Ceadâr-Lunga, făcea parte odinioară din vechiul Bugeac, unde, până la desființarea Hanatului Tătăresc din Bugeac (1806), se perindau tătarii nomazi și seminomazi, năvălitori peste vechile așezări românești.

Satul este întemeiat după anul 1806, din informații, de câți-va veniți din satul Ceadâr jud. Cahul, care așezându-se aici pe valea Lungăi, spre deosebire de vechiul Ceadâr, i-au dat numele de Ceadâr situat pe Lunga, adică Ceadâr-Lunga. Peste acești câțiva locuitori din Ceadâr, au venit și alții, de prin județul Vaslui, Fălciu, Muntenia și chiar din Dobrogea. Găsind locuri prielnice pentru trai, populația s-a înmulțit și astăzi numără 2100 de familii cu 8200 de suflete.

De la început mulți dintre locuitorii erau români și vorbeau românește. Cărțile bisericești precum și registrele stării civile până la 1855, erau scrise în limba română. Mai apoi, când rușii au intensificat colonizarea regiunii, s-a întâmplat, că majoritatea locuitorilor aduși au fost de origine găgăuză, astfel că astăzi cea mai mare parte a populației este găgăuză, dar și mulți români trăind în mijlocul găgăuzilor și-au pierdut cu timpul graiul lor vechi și și-au însușit limba găgăuză. Numai astfel se explică că familiile ca: Chirița, Cojocar, Ciobotaru, Croitoru, Mocanu, Martinescu, Neagă, Stăncean, Sârbu, Ciobanu, Statu, Culea, Pascu etc., nu cunosc limba română. După ce au introdus limba rusă în școli și în biserică, rușii au căutat să deznaționalizeze chiar pe români, cari la început vorbeau numai românește.

După origină, populația satului Ceadâr-Lunga astăzi se prezintă astfel:

Români – 176
Ucraineni – 10
Lipoveni – 202
Bulgari – 146
Țigani – 49
Găgăuzi – 7506
Alți – 13
Total – 8200.

La întemeierea satului toată populația era de credință creștină ortodoxă. Prima grijă a locuitorilor a fost de a construi în vatra satului o clădire pentru biserică. Această au făcut-o în anul 1818, iar biserica construită a dăinuit, cu cimitir în jurul ei, până în anul 1867. În acest an, 1867, s-a construit o altă biserică mare, zidită din piatră, în numele Sf. Atanasie cel Mare. Numărul locuitorilor, mărindu-se, așezați fiind și pe cealaltă parte a pârâului Lunga, s-a simțit nevoie de a se ridica o Biserică și în acea parte a satului. Astfel, în anul 1911, s-a clădit aici, o altă Biserică, mare, tot din piatră, în numele Sf. Dumitru, după care timp și comuna s-a împărțit în două parohii, parohia Bisericii Sf. Atanasie și parohia Bisericii Sf. Dumitru, cu cler aparte. Până în anul 1854 slujbele religioase se oficiau în limba română, după cum erau și cărțile bisericești. De la această dată se introduce limba rusă ca obligatorie pentru serviciile devine.

După religie populația comunei Ceadâr-Lunga, se împarte:

Creștini ortodocși – 7985
Lipoveni – 202
Alți – 13.

Prima școală cu 4 clase primare a fost înființată în anul 1858, într-o clădire special construită în mijlocul satului. În anul 1880 s-a construit și a luat ființă o altă școală cu 4 clase în cealaltă parte a satului. Pe la 1890, s-au înființat încă două școli mixte, din care una avea clădire proprie și altă în localuri închiriate. La 1902 s-a construit un local pentru prima școală, dar cu 6 clase, din care 4 primare și două complementare (actuala școală primară nr. 1 de băieți). În 1910, s-a construit și localul școlii nr. 3 (actuala școală de fete), cu 4 clase.

Astăzi comuna Ceadâr-Lunga are:

1/ Școală primară nr. 1 (de) băieți cu 7 posturi, 6 învățători și 1 maestru;
2/ Școală primară nr. 1 (de) fete cu 5 posturi, 4 învățători și un maestru;
3/ Școală primară nr. 1 Mixtă cu 4 posturi, 4 învățători;
4/ Școală primară nr. 2 Mixtă cu 2 posturi, 2 învățători;
5/ Școală de copii mici nr. 1 cu un post de învățător;
6/ Școală de copii mici nr. 2 cu un post de învățător;
În total 20 posturi cu 18 învățători și 2 maestri.

Din anul 1922 și până în anul 1938 în comuna Ceadâr-Lunga a funcționat și un gimnaziu teoretic mixt cu 4 clase, în localul actualului Cămin Cultural, cu elevi, eleve atât din comună, cât și din satele din împrejurimi.

Administrația comunală se exercită în prezent de Primăria comunei, Secție și Postul de Jandarmi, Agenție de Percepție și Oficiul P.T.T.⁵ Până în anul 1940 comuna Ceadâr-Lunga a fost și reședința de plasă, care astăzi a trecut în or. Comrat. Din anul 1918 până în anul 1940 în comună avea reședință Ocolul Agricol. Comuna Ceadâr-Lunga, are un Cămin Cultural, „Avântul”, care funcționează din anul 1932, cu sediul, mai înainte în localul Gimnaziului, iar după anul 1938, în localul propriu (fost al Gimnaziului). Căminul are o bibliotecă de circa 1200 volume, sală pentru spectacole cu o scenă fixă și un aparat de radio. Se fac șezători culturale cu conferințe de îndrumare de către școlile din localitate, iar în zilele de sărbători naționale de către școlile în comuni și celelalte instituțiuni comunale.

Comuna este reședința Circumscripției Sanitare, pe lângă care funcționează un dispensar medical și un spital cu 10 paturi fixe. Reședința are local propriu construit în anul 1905 și o clădire pentru spital din anul 1934. Baia comunală clădită tot în anul 1934 cu o sală comună cu 10 dușuri și una cameră individuală cu 2 dușuri. Funcționează 3 zile pe săptămână, iar în cazuri excepționale (epidemii), zilnic. Comuna are un dispensar Veterinar și o stațiune de montă cu reproducători pentru bovine și porcine. În sezonul de montă a cabalinelor, Statul trimite aici și reproducători pentru cabaline.

Viața economică

Ocupația principală a locuitorilor din comuna Ceadâr-Lunga este agricultura și creșterea vitelor. Se cultivează 5554 ha teren arabil, cu principalele culturi, porumb și

grâu de primăvară. Mai are 2400 ha izlaz comunal, 600 ha vii și o livadă comunală de 24 ha cu pomi fructiferi.

Dar comuna Ceadâr-Lunga este și un mare centru economic, unde se fac tranzacții de un mare număr de locuitori veniți din împrejurimi și chiar din mari depărțări, comuna fiind situată în mijlocul unei regiuni bogate, în produse vegetale și animale și la răspântia drumurilor comerciale. Căile din această regiune sunt vestite în țara întreagă. Nu mai puțin este căutată lâna de la oile țigăi și șpancă, specific regiunii, iar vinurile de calitate superioară sunt cunoscute în cea mai mare parte a Țării.

Pe lângă acestea comuna este avantajată și de calea ferată, ce trece prin mijlocul ei și are o stație pentru traficul mărfurilor și pasagerilor.

După dezrobirea Basarabiei, tot comerțul și unele meserii, care erau în mâinile evreilor astăzi au trecut la creștini, veniți din restul țării și o parte la localnici. Astfel că astăzi populația comunei precum și cea din împrejurimi, este deservită de un număr de 77 comercianți de tot felul și 297 meseriași și industriași, stabiliți în Ceadâr-Lunga.

Industria comunei este reprezentată prin:

1/ O moară sistematică cu 11,5 valțuri cu o capacitate de măciniș de 6 vagoane zilnic, de construcție modernă (1938), care face fală comunei și întregului Sud al Basarabiei.

2/ O moară țărănească cu perechi de pietre.

3/ Cinci prese de ulei țărănești.

4/ O fabrică de bătut și vopsit postav.

5/ Atelier mecanic de turnătorie.

Locuitorii din această comună duc o viață austeră și patriarhală. Cinstea și munca sunt temelile vieții de familie localnicilor. Căsătoriile se fac de timpuriu, astfel că băiatul de 18 ani este și cap de familie. Cu toate acestea, toate căsătoriile se fac legal și urmate de cununii religioase. Concubinajul este reprezentat prin 0,4% față de numărul întreg al populației.

Folclor propriu nu au. Tot ce se vede la această populație este împrumutat de la alte popoare și în special de la poporul român. Astăzi se poate zice, că folclorul populației băștinașe este cel românesc.

VI. Chirsova

Comuna Chirsova ea ființă, între anii 1812-1830, fiind întemeiată de coloniști aduși din sudul Bulgariei, de către stăpânirea rusească. Denumirea inițială a comunei era Bașchioi, ceea ce înseamnă comună frunțașă, în vedere că primii coloniști primiseră întinderi apreciabile de pământ. Această denumire există și astăzi în popor. Comuna este așezată pe valea râului Ialpuș, pe o întindere de 4 km.

Populația comunei este formată în mare majoritate, din Bulgari și Găgăuzi care împart astfel satul în două părți distincte, mahalaua bulgărească și cea turcească. Repartizate pe origine etnică populația comunei se prezintă astfel: Bulgari – 3002, Găgăuzi – 2102, Români – 43. Populația de origine etnică română este venită de peste Prut, din județele Covurlui, Bârlad și Fălciu.

Populația comunei aparține confesiunii ortodoxe, afară de cinci familii care sunt bapțiști. În comună există o Biserică din piatră, clădită în anul 1867, din contribuția

locuitorilor. Comuna are, trei localuri de școli primare din care una este declarată, școală practică agricolă.

Locuitorii comunei duc o viață familiară severă, neexistând cazuri de concubinaj sau adulter. Locuitorii frecventează biserica, fiind buni creștini. Elemente de folclor propriu nu au, colindele și alte manifestări sunt împrumutate de la români.

VII. Chiriet-Lunga

Comuna Chiriet-Lunga a luat ființă în anul 1809 având la început vreo 68 capi de familie, peste ei fiind aduși un număr de 30 coloniști ruși ziși voluntari. Majoritatea locuitorilor fiind de origine găgăuză. Aceștia din urmă au fost împrumutați cam cu câte 60 desetine de pământ. După 10 ani, pe la 1819, coloniștii ruși s-au retras, unii au plecat în Rusia, iar alții în alte comune. La început comuna a primit pământ în mod colectiv și se schimba între locuitorii din 4-10 ani odată. În anul 1903⁶, prin ordinul ucazului gubernial al Basarabiei, s-a hotărât ca pământul să fie proprietatea individuală și s-a împărțit pe membri, 1214 de suflete. Aceasta venia câte 3 Ha, la un suflet. În 1924 s-a aplicat reforma agrară de Statul Român, dându-se pământ celor ce nu aveau.

Comuna nu este formată din elemente românești, este o așezare de găgăuzi printre care între timp s-au așezat și familii de români în număr de 42 suflete. Populația este de credință creștină ortodoxă. În mijlocul satului se înalță semnificativa biserică creștină, întemeiată în 1864, din inițiativa locuitorilor cu fondurile lor proprii.

Pentru luminarea poporului funcționează o școală primară în clădire proprie. În comună sunt următoarele instituțiuni: primărie, post de jandarmi, Cămin Cultural.

Celelalte naționalități arătate numeric sunt:

Găgăuzi în număr de 2699 suflete.

Ruși – 11.

Ucraineni – 6.

Bulgari – 7.

Finlandezi – 6.

Țigani – 12.

Viața familiară și elementele de folclor:

Familia ea ființă prin căsătorie, tinerii obișnuind majoritatea ca să se căsătorească de la 18 ani, băieții și 15 ani fetele. Tânăra pereche trăiește în sânul familiei paterne până își formează o nouă gospodărie sau rămâne pentru totdeauna lângă părinți. Astfel un gospodar cu mai mulți feciori, la un moment dat are o familie numeroasă. Capul familiei este tatăl, iar mama tovarășa și de viață și mai târziu capii trebuie să-l asculte în totul. Femeile pe lângă ocupația casnică în gospodărie lucrează și la câmp.

Producțiuni folcloristice caracteristice nu au fiind împrumutate de la români. Locuitorii și în special femeile cred în superstiții, descântecelor, jucând un rol mare în viața lor. Se fac șezători, clăci⁷, unde fetele și flăcăii cântă diferite cântece bătrânești și de actualitate, spun ghicitori, glume și practică diferite obiceiuri determinate de împrumutări și de sărbătorile creștinești.

VIII. Cioc-Maidan

Comuna este așezată pe traseul C.F.R.⁸ Românești –

Bârlad, pe valea pârâului cu același nume, care desparte comuna în două. Satul se întinde pe un podiș înconjurat de dealuri. Satul a luat ființă între anii 1814-1823, fiind pomenit ca așezare în registrele bisericești din acest din urmă an.

Populația comunei este venită din Bulgaria, colonizată aici de ruși, pe locuri rămase pustii, în urma plecării elementului românesc, care nu putea sta sub stăpânirea tătarilor, care înființaseră raiaua Benderului.

Denumirea comunei în traducerea ei, înseamnă „mult pământ” ceia ce concordă cu realitatea, deoarece și astăzi moșia comunei are o suprafață mare, satele învecinate fiind la depărtări de 15-20 km. Populația comunei este în număr de 4214 suflete repartizați pe origine etnică se prezintă astfel: Români – 46, Găgăuzi – 4154, Bulgari – 7, Ruși – 5, Ucraineni – 2.

Ocupația de competență este agricultura și creșterea vitelor.

Comuna are biserica mare din piatră, construită din anul 1861, din contribuția locuitorilor, slujitorii bisericești fiind deasemeni plătiți din contribuția locuitorilor. Întreaga populație a comunei este creștină ortodoxă. În comună sunt două localuri proprii de școli primare și primăria.

Viața de familie a locuitorilor se desfășoară în cadrul familiei, cu prea puține manifestări în public. Locuitorii sunt buni creștini, frecventând biserica. Folclor propriu nu au, ci împrumutat de la moldoveni.

IX. Comrat

Comuna urbană nereședință Comrat, situat la marginea de Apus a județului Tighina, este de o proveniență relativ recentă. Dăm de dânsul la începutul secolului al XIX-lea, când partea de Sud a Basarabiei, așa numitul Bugeac, se popula cu elemente venite de peste Prut și mai ales de peste Dunărea.

Denumirea Comrat, pentru prima dată se găsește în actele oficiale precum sunt tablourile clericilor din localitate, în anul 1819. Desigur, Comratul, ca sălaș, exista și mai înainte, dar fiind fără nici o importanță, și având aspectul probabil al unui conac, nu se bucura de o cunoștință largă și nu a lăsat urme în acte până la 1819. Poate au fost și astfel de acte, cu dată mai veche, dar nu s-a dat peste ele.

Nu avem date pozitive, care ar arăta, originea și înțelesul cuvântului Comrat. Trebuie să fie un cuvânt turcesc, sau poate tătarăsc. În regiune circulă, o legendă care ne arată înțelesul acestui cuvânt. Primii locuitori prin părți, ar fi fost tătarii, bogăți în vite: cai, oi, boi și altele. Ca la toate popoarele nomade, în favoare erau caii de călărie. Se spune că un tătar bogat care pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, își avea conacul în locul unde se află astăzi orașul, avea un cal vestit în toată regiune pentru frumusețea și agerimea sa, care adusesse multă faima stăpânului său. Calul era cunoscut de toată lumea sub numele de Comur-At, ceia ce tradus în românește ar însemna cal negru. De aici se zice că s-ar trage denumirea de astăzi a orașului. Denumirea această apare, după un an arătat prima dată în actele clericale din 1819. În acel an Comratul avea o Biserică din nuiele, iar primul preot era Vasile Tomescu⁹, român, care purta registrele și actele în limba română. Pe atunci –

1819 – Comratul, avea 500-600 locuitori. Faptul că această denumire apare așa de târziu, nu presupune că înainte de 1819 nu ar fi existat un sălaș în aceste părți. Din actele oficiale, se vorbește de colonie, Copceac, care, după toate probabilitățile, ar fi existat ca așezare, la o depărtare de 3-4 km. de actualul oraș, acolo unde se văd și astăzi urmele unei vechi biserici și cruci de morminte, având inscripție în românește cu litere chirilice.

Se spune, că populația din această localitate – Copceac – fiind decimată de holeră și-ar fi schimbat sălașul, mai în vale, pe locul unde era conacul tătarului despre care am pomenit mai sus¹⁰. Această presupunere are o bază logică. Dintr-un act oficial din 1828, se vede că Comratul în anul 1827, deși la zece ani după ce apare sub această denumire, are o populație de 306 familii, două biserici, 253 case, 80 prăvălii etc. Este imposibil ca în zece ani, Comratul să fie ajuns la această stare înfloritoare. Deci rămâne stabilit, că înainte de 1819, Comratul era cunoscut sub denumirea de Copceac.

Populația Comratului, este o amestecătură de mai multe elemente: Moldoveni, Bulgari, Găgăuzi, Ucraineni, Greci și alții. Grosul populației îl formează elementul venit de peste Prut și Dunărea – Găgăuzii și Bulgarii. Unii au venit din Bulgaria, aduși ca coloniști, alții au venit din Bugeac unde se stabiliseră mai înainte. Este cunoscut că, în secolul al XIX-lea elementul tătarăsc, care a viețuit aici, câteva secole, ca nomazi, părăsește Bugeacul emigrând în Crimeea. Golul rămas prin plecarea tătarilor se complectează cu elemente românești venite din Nord și de peste Prut, cum și cu coloniști Bulgari și Găgăuzi aduși de ruși din Sudul Bulgariei și din regiunea Varna.

Îndeletnicirile locuitorilor a fost agricultura, creșterea vitelor și mica industrie. În anul 1827, erau în Comrat: 80 prăvălii, o moară de apă pe Ialpu[g], 7 mori de vânt.

Limba populației din primele începuturi, este cea română. În cele mai vechi acte clericale din 1819 se observă că limba Română era limba în care se slujea în Biserică și se vorbea în popor. Desigur că sub Ruși, limba oficială era cea rusească și desigur că elementul bulgăresc și găgăuz vorbea în limba lor, dar din faptul că în Biserică se slujește în limba moldovenească rezultă că limba moldovenească era cunoscută de toată populația¹¹.

Acest fapt capătă tăria prin aceia că primele așezăminte s-au stabilit în mahalaua borăgănească, care era locuită de populația curat moldovenească, așa cum este și astăzi. Limba moldovenească s-a menținut și mai târziu după ce au fost aduși coloniști Bulgari și Găgăuzi în număr mai mare. Sub stăpânirea rusească ea s-a menținut cu aceeași tărie, astfel că toată populația Comratului, bătrâni și tineri au vorbit și vorbesc limba română.

Evenimentele mai însemnate din viața Comratului au fost înființarea a celor 2 licee de băieți și fete. Primul s-a înființat în 1888. A fost un fenomen excepțional, deoarece pe atunci erau orașe în Rusia, care nu avea[u] școli secundare. Liceul de fete a luat ființă în 1910. Istoria acestui Liceu este interesantă și a făcut mare senzație în toată Rusia. Liceul s-a născut în urma unei prinsori între bogătașul din localitate Țancu Călcic și Maxim Colibaba, șeful Plășii (zemschii nacealnic). Acesta din urmă s-a prins să coseas-

că personal cu mâinile sale 8 ha de orz, dacă Țancu Călcic dă mijloace pentru deschiderea liceului. Pariul a fost pierdut de Țancu Călcic și liceul a luat ființă, astfel. Ambele licee au avut rol important în viața orașului și a regiunii prin aportul la răspândirea culturii generale și prin elemente ce a dat. În prezent ambele licee au fost transferate în gimnazii: Liceul de băieți în Gimnaziul Tehnic-Agricol, cel de fete în Gimnaziul Industrial. În afară de aceste școli în Comrat sunt 7 școli primare și doi de copii mici.

Comratul are două biserici, Biserica mică construită în 1839 și Biserica Catedrală, în 1856. Primul preot a fost Vasile Tomescu din 1819 – român, care făcea serviciul religios în limba română conducând și registrele metrice în limba română. În anul 1822 erau doi preoți, ambii români, iar în 1830, vine al treilea preot Slavoglo Vasile, bulgar, se vede că a venit cu coloniștii bulgari și găgăuzi, veniți din acele timpuri.

Populația actuală se ridică la 12.213 suflete, din care 1280 români, 9716 găgăuzi, 1010 bulgari, 110 ruși, 9 ucraineni și 88 de alte neamuri: țigani, greci, polonezi.

Astăzi Comrat este centru important, al doilea din județ după Tighina. Din 1926, este comună urbană nereședință.

Pe lângă școlile și bisericile descrise mai sus, astăzi avem în Comrat: Pretură, Primărie, Judecătoria, Oficiul Agricol și Silvic, Ocol Sanitar și Veterinar și Serviciul Tehnic și Poliție.

În ceea ce privește viitorul acestui oraș, el nu apare în culori vii. Nu se văd perspective care ar promite o înflorire a orașului. Așezat departe de calea ferată, rămâne un centru mort, depășit de acele centre ce sunt situate pe liniile [de] comunicație, ca Ceadâr-Lunga și Românești.

X. Desghingea

Comuna este înființată în jurul anului 1792, pe locul numit Satul Vechiu, așezat la limita între hotarul județelor Cahul și Tighina. Pe la anul 1812 la ființă satul așezat pe locul unde există astăzi, fiind colonizat cu locuitori aduși din Bulgaria de origine bulgară și găgăuzi. Cu timpul populația găgăuză i-a deznaționalizat pe bulgari astfel că astăzi, apar toți ca, găgăuzi. Românii sunt în număr foarte redus de 56, veniți după 1820, din satele județului Cahul, atrași de pământul ce-l puteau ocupa în întinderi mari.

Populația comunei se ridică la numărul de 5538, iar pe origine se prezintă astfel: români – 56, bulgari – 12, ruși – 22, găgăuzi – 5448. Repartizați pe confesiuni, marea majoritatea o formează creștinii ortodocși. Un număr de 52 suflete sunt adventiști, cari nu au putut fi readuși la biserica ortodoxă. Comuna are Biserica construită între anii 1867–1870, din piatră. Locuitorii sunt buni credincioși. În comună sunt trei localuri de școli primare și local propriu de primărie.

Viața locuitorilor decurge în liniște. Ocupația principală este agricultura și creșterea vitelor. Elemente de folclor nu există proprii ci împrumutate de la români.

XI. Djoltai

Comuna Djoltai este așezată la Sud de un deal cu denumirea de pietrărie. Comuna este străbătută de două

părae din care cauză s-au format două râpi mari ce taie în două satul. Terenul de pe moșia acestei comuni este foarte slab și galben din care cauză i s-a dat denumirea de Djoltai, tradus din turcește „pământ galben”.

Așezările omenești sunt de 334 gospodării cu 380 capi de familie și în total 1737 suflete. În comună sunt 9 români și restul găgăuzi – 1728, toți de religie creștini ortodocși, fără a exista vreo sectă. În comună există o Biserică construită în anul 1847 de către un proprietar român, anume Dancu¹², cum și două școli, una construită în anul 1906 și una în anul 1768¹³, de către Statul Rus¹⁴, un local de primărie vechi, ruinat și nelocuit.

Comuna Djoltai este înființată în anul 1765, locuitorii care au pus primele temelii acestei comuni, erau veniți o parte din Dobrogea și o parte din Moldova¹⁵. Primii locuitori veniți s-au așezat pe moșia comunei Tarutino, iar apoi convenindu-le terenul ca adăpost pentru vite s-au retras și s-au așezat la un adăpost de deal convenabil pentru adăpostitul animalelor întrucât pe atunci se ocupau numai cu creșterea vitelor.

Terenul de pe moșia acestei comuni fiind foarte slab[,] locuitorii sunt săraci. Toți locuitorii sunt pașnici, evlavioși și frecventează regulat biserica.

XII. Gaidari

Comuna este așezată pe pârâul Lunguța, în parte de Răsărit în apropierea vărsării pârâului „Caraculac” (urechea neagră) astăzi „Caraslac” (copacii negri). Comuna a luat ființă dintr-o colonie formată din 28 familii corciturii bulgari-găgăuzi, fugiți de peste Dunăre, de despotismul turcesc în anul 1818 și care s-au așezat la început prin satele moldovenești de pe malul Prutului, după care s-au stabilit treptat până la anul 1830, formând satul (colonia) pe vatra unui trib tătăresc de neam nogai luând denumirea de „Haidar”, de la numele unui conducător de trib tătăresc Haidar-Aga.

Colonia era formată de două neamuri tucani și găgăuzi. Tucanii vorbeau limba slavonă și găgăuzii limba turcescă. Vatra satului în acel timp era înconjurată de păduri, cari astăzi nu mai sunt. Între tucani și găgăuzi se iscau dese certuri, găgăuzii spunând tucanilor „tuca-tuca” și tucanii găgăuzilor „ga-ga” (După metrica bisericească din anul 1841).

În comună sunt vreo câteva familii de origine moldovenească veniți din județul Lăpușna, la începutul secolului al XIX-lea, urmașii cărora, fiind în mijlocul găgăuzilor și-au pierdut limba. În comună nu sunt locuitori români în afară de funcționari, în număr de 8. Coloniștii stabiliți în comună au venit creștini ortodocși. În 1820 au început construcția unei biserici din nuiele împletite, bătute cu lut, pe locul acelei biserici se află astăzi Sfântă Masă. Biserica s-a făcut cu cheltuială parohianului Cozma Luca Macri¹⁶, purtând hramul „Adormirea Maicii Domnului”. Biserica actuală este începută în anul 1905, din stăruința și obolul locuitorilor.

Comuna are două școli, una construită în anul 1851 și cealaltă în anul 1906, precum și local de primărie, construit în 1889. Alte instituțiuni sau așezăminte culturale nu sunt. În comună sunt 3383 locuitori de origine găgăuză și

trei ruși. Morala în familie este la înălțime, se căsătoresc de tineri și sunt foarte religioși. Caracterul ascuns și neîncrezători. Cântecul originare nu sunt, la Sf. Lazăr umblă cu șervete pe cap și coșuri în mână, cântând „Lazăre-Lazăre”. La Sf. Toader, întrecerea cu cai, la Sf. Andrei, fac focuri, „curbanuri”, mese comune, sărbătoresc „hramul bisericii” și umblă cu colinde moldovenești.

(Sursa: ANRM. F. 112, inv. 1, d. 1616, ff. 608-619).

La transcrierea documentului au fost păstrate particularitățile limbii documentului, nealterându-se modul de exprimare. Conținutul este publicat integral, fără prescurtări.

(Va urma)

András MORAUSZKI

CONCEPTUALIZING ETHNIC CIVIL SOCIETY CASE STUDIES OF KOŠICE, PÉCS AND TIMIȘOARA

Rezumat

Conceptualizarea societății civile etnice. Studiul de caz din orașele Coșice, Pecs și Timișoara

Articolul de față contribuie la discuția despre societatea civilă și în special despre societatea civilă etnică, deoarece se face o analiză a felului cum reprezentanții organizațiilor etnice utilizează termenul „societatea civilă” sau „societatea nonprofit”, la fel și termenul „organizație a minorităților” (germană, croată, romă). În baza unor interviuri calitative cu reprezentanții organizațiilor etnice din Coșice (Slovenia), Pécs (Ungaria), Timișoara (România) s-a reușit identificarea a patru criterii determinative a termenului „societatea civilă”: independența, motivarea liderilor și membrilor, finanțarea de stat și relațiile cu societatea. Termenul „organizație minoritară” s-a bazat în primul rând pe activismul organizației cu caracter etnic nedeterminat, axată de exemplu pe patrimoniul cultural, istorie, ridicarea nivelului de trai etc. Celelalte aspecte nu sunt la fel de importante, dar pot fi la fel de relevante, precum limba de lucru, competența grupului țintă, calitatea de membru și lider.

Cuvinte-cheie: societatea civilă, organizație publică, minorități etnice.

Резюме

Концептуализация этнического гражданского общества. Тематическое исследование, проведенное в городах Кошице, Печ и Тимишоара

Статья касается дискуссии о гражданском обществе и, в частности, об этническом гражданском обществе. В ней дан анализ того, как представители этнических организаций используют термины «гражданская организация» или «некоммерческая организация», а также термин «организация меньшинства» (немецкого, хорватского, ромского). На основе интервью с представителями этнических организаций в Кошице (Словакия), Печ (Венгрия), Тимишоара (Румыния) удалось выявить четыре определяющих критерия, лежащих в основе термина «гражданская организация»: независимость, мотивация лидеров и членов, государственное финансирование и контакты

с общественностью. Термин «организация меньшинства» предполагает такую характеристику, как активность организации, имеющей расплывчатый этнический характер, например, занимающейся культурным наследием, историей. Другие аспекты в деятельности группы важны не в такой степени, но также могут быть актуализированы, например, рабочий язык, состав целевой группы, членство и лидерство.

Ключевые слова: гражданское общество, общественная организация, этнические меньшинства.

Summary

Conceptualizing ethnic civil society. Case studies of Košice, Pécs and Timișoara

The paper aims to contribute to the discussion on the topic of civil society in general and ethnic civil society in particular by analysing the ways in which the representatives of ethnic organisations use the terms ‘civic organisation’ or ‘non-profit organisation’ and the term ‘minority (German, Croat, Roma, etc.) organisation’. Based on qualitative interviews made with the representatives of ethnic organisations in Košice (Slovakia), Pécs (Hungary) and Timișoara (Romania) we were able to identify four defining criteria for the term ‘civic organisation’: independence, motivation of leaders and members, state-funding and contact with the community. The term ‘minority organisation’ was primarily based on one characteristic: the activity of the organisation having a vaguely defined ethnic character: e.g. focuses on the cultural heritage, history, engages in community building, or in the case of the Roma social welfare activities. Other aspects are not as important, but may also have relevance, such as the language of operation, the composition of the target group, membership and leadership.

Key words: civil society, non-profit organisations, ethnic minorities.

Civil society, voluntary organisations, non-governmental organisations (NGOs), non-profit organisations (NPOs), social movements, non-profit, community, civic or third sector are all concepts used in the formal